

Mellékletek:

A gyóni Szent József Otthon működése

Előjáróban szükséges emlékeztetni arra, hogy a Tisztelt Értéktár Bizottság az Első Magyar Hadiárvaház létrejöttét és indulását, kezdeteit 2023. októberében tárgyalta. Jelen javaslat az I. világháború végétől az 1948. évi államosításig terjedő időszak ismereteit foglalja össze.

Az 1920-as évektől az otthon teljes neve: Karmelita Nővérek Mindszentekről Nevezett Szent József Otthona. Rövidebben Szent József Otthonnak vagy Vayanum-nak is hívták, a római katolikus leányok elemi oktatásának és internátusi nevelésének rendeltetésével, azaz a szőlőmunkás-képzés feladásával. Egy felhívás szövegrészlete szerint: „Az intézet célja, hogy fegyelmezett, dolgozó és kötelességtudó női ifjúságot neveljen az élet számára.”

Számos gyakorlati adatot, ismérvet tartalmaz az 1939. évi vármegyei adattár is: „Gyóni Szent József Otthon (Vayanum) Gyón. A rend neve: Jézus Isteni Szívéről Nevezett Karmelita Nővérek. A gyermekotthon 1915-ben nyílt meg, mint gyóni első hadiárvaház. A terület a rajta levő kis épülettel Vay Péter adománya. A rend 1917-ben a telken kápolnát és gyermekházat építtetett. A régi iskolahelyiség napközi otthonos óvodává lett átalakítva, hol a község szegény gyermekei meleg otthont, megfelelő nevelést és főként rendes ellátást nyernek. Az intézetben 90 bennlakó árva és szegény leánygyermek nyer elhelyezést. A napközi otthont 80 - 85 gyermek látogatja, kik napi háromszori étkezést kapnak. A rend a környékbeli jótévedők áldozatkészségéből (termény, készpénz) tartja fenn magát. Jelenleg 12 nővér látja el az összes házimunkát. A gyermekek 20 - 24-es csoportban egy-egy nővérrel egy osztályt alkotva részesülnek nevelő-gondozásban.”

Az intézmény fenntartásában a világháború végén és az 1920-as évek elején meghatározó szerepet vállalt gróf Vay Péter, aki képzőművészeti magángyűjteményének jelentős részét aukciókon értékesítette, és a bevételt a hadiárvák javára fordította. Az 1920-as években az állami hadiárva ellátás egyik intézete volt az otthon, de a pályázatos rendszerben, fejkvóta alapján juttatott támogatás nem biztosította teljes körűen a működést. Folyamatosan nagy szükség volt a karmelita nővérek adománygyűjtésére, melyhez a belügyminiszter 1924-től adta ki a jellemzően évente megújított engedélyt. A vármegyei közgyűlés (jelképes) támogatása 1935-től jelenik meg a testület közlönyében. A növendékek jelentős része térítés ellenében részesült oktatásban. Az intézmény erkölcsös nevelésének jó híre köztudott volt az alsódabasi járást meghaladóan is, ezért mindössze egyetlen esetben, 1935-ben található tanulótorozással kapcsolatos hirdetés: „Szent József Otthon „Vayanum”. Gyón, „Pest. m. Leánygyermek részére az elemi iskola 8 osztályával, a Karmelita Nővérek vezetésével. Az intézet célja, hogy fegyelmezett, dolgozó és kötelességtudó női ifjúságot neveljen az élet számára. Fölvételt kath. leánygyermek 6-12 évesig nyerhetnek. Egészséges, bőséges táplálkozás, mérsékelt díjazás mellett. Felvilágosítással szívesen szolgál levélileg válaszbélyeg ellenében, vagy szóbelileg az otthonban a főnöknő.”

Az intézményben a karmelita apácák nem végeztek oktatási tevékenységet, a növendékeket tanítónők képezték. Sajnos nincs olyan forrás, mely valamennyiük nevét megörökítette volna. Ennek hiányában jelenlegi ismereteink alapján Frömmel Erzsébet, Gottstein Dánielné, Pintér Gizi, Péterffy Lászlóné, Zenovitzné Mária, Kóczián Emília és Bodnár Margit tanítónők szolgálatát tudjuk feljegyezni.

A fegyelmezett, zárt működés miatt a Szent József Otthon nagyon ritkán került az újságok hasábjaira. E kivételes alkalmak egyike 1925. szeptemberében történt, amikor két növendék, a

12 éves Ekkert Edith és a 11 éves Rózsa Margit megszökött, és a szolgabíró - részletes személyleírásukat ismertette – körözést rendelt el.

Két évvel később, 1927. március 29-én már jóval szívderítőbb eseményről tudósított a Budapesti Hírlap:

„Ezüstmise

Puskássy László alsódabasi plébános Gyümölcsoltó Boldogasszony napján ünnepelte pappá szentelésének 25. évfordulóját. A kerület papságának nagy segédletével bemutatott ezüstmisén a hívők zsúfolásig megtöltötték a templomot. Fitz István kerületi esperes ünnepi szónoklatában megható módon méltatta az ünnepelt pap kiváló érdemeit. Az ünnepi mise után a gyóni hadiárвахáz, majd az alsódabasi iskola tanulói fejezték ki hódolatukat. Ezután küldöttségek járultak az ünnepelt plébános elé.”

A következő évben pedig az emlékezetes március 15-i ünnepség még az MTI napi hírei közé is bekerült:

„GYÓN, MÁRCIUS 27.

A gyóni hadiárвахáz, amely a Karmelita-apácák tulajdona, március idusa alkalmából rendezett nagyszerű hazafias ünnepélyét a község és környéke közönségének kívánalmára háromszor ismételte meg. A kis leány árvák, akiknek pompás betanításáért elsősorban Élia nővért, továbbá Gottstein Dánielné és Pintér Gizi tanítónőket illeti az elismerés, meleg átérzéssel előadott szavataikkal és zeneszámaikkal, mind a három alkalommal igen nagy tetszést arattak.”

Az otthon 1935-ben óvodával bővült. A visszaemlékezések szerint az óvodába még a fiúgyermek is járhattak.

A bizonyítványok bélyegző lenyomatai 1945 után szervezeti változást örökítenek: Gyóni Római Katolikus Egyháztanács Iskolaszék (1945-46), majd az 1948. évi államosításig: Római Katolikus Általános Iskola Igazgatóság Gyón, mely a helyi katolikus gyülekezet dominánssá vált szerepét teszi nyilvánvalóvá. Köztudott, hogy a községben – a Zárda-iskolától függetlenül – 1868-tól működött katolikus népiskola.

A Zárda-iskola mindennapi életét az egykori tanítvány visszaemlékezése mutatja be:

„Kamlah Katalin:

Emlékeim a Zárda-iskoláról

1941 és 1949 között a népiskola nyolc osztályából hetet a Zárda-iskolában végeztem. Az intézményt évtizedekkel korábban, az első világháborúban hadiárвахáznak létesítette a Vay gróf, de még az én osztálytársaim között is volt hadiárвахa, ráadásul éppen egy gyóni lány. A karmelita apácák működtették. Az én időmben az apácafőnöknő előbb a németajkú Heléna főnövér volt, majd őt a magyar Huberta főnövér követte. A megszűnt alsódabasi polgári iskola tanulói is akkor, az 1940-es évek elején csatlakoztak az iskolához. Az államosítás után, 1949-ben, amikor nyolcadikos, azaz végzős voltam, viszont már nem a zárdába, hanem a községi állami általános iskolába jártunk.

A Zárda-iskolában akkoriban teljesen másként mentek a dolgok, mint manapság, még elképzelni és megértetni sem egyszerű. Talán az segíthet a legtöbbet, ha felidézzük a tévőből Szabó Magda megfilmesített regényében, az Abigélben látottakat. Kimondottan vallásos,

erkölcsös, fegyelmezett légkör volt a jellemző. Kizárólag a katolikus felekezethez tartozó lányokat vettek fel. Óvoda is működött a zárdában, ott még a fiúk is velünk lehettek. Az iskolában egyetlen szabályt erősítő kivételre azért emlékszem, Olgyai Molnár Pálra, de nem tudom a pontos okát a kivételezésnek. Talán nem fogadták őt be a község többi iskolájába.

A helyiek, a gyóniak, mint én is, bejáróként tanultak és otthon készítették el a leckét, mert házi feladatot mindig kaptunk. A szombat az bizony akkor még a többi hétköznaphoz hasonló tanítási nap volt. Volt itt növendék még a fővárosból, Csepelről vagy Lakitelekről, és természetesen közelebből, a környező településekről is. Ők bentlakásos diákokként tanultak, egy elég nagy teremben voltak elszállásolva, sokan elfértek benne.

Ezzel szemben az osztályok nem voltak nagy létszámúak, olyan húsz fős csoportokra emlékszem. Az apácák nem tanítottak, az oktatást tanítónők végezték. Zenovitzné Mária és Kóczian Emília, Bodnár Margit tanítónőkre emlékszem még név szerint. Kóczian Emília zuglói létére 1945 után is tanított, de végül hazament. Ők az osztály minden tantágyát oktatták, nem voltak szakos tanítónők. Az osztályok mellé egy-egy patronáló apácanővért is rendeltek, aki a növendékek ügyesbajjos dolgainak a megoldásában segített. Hozzájuk tulajdonképpen bármivel lehetett fordulni, még akár azzal is, ha nem sikerült vagy nehezen ment a leckeírás.

A tanítás reggel 8 órakor a közös imával kezdődött és délig tartott. A nyolcórás kezdésre különösen télen kellett odafigyelnünk, mert akkor még hó is esett. Emlékszem, az egyik reggelre vagy félméter magas hó torlódott fel és előttünk haladva a teljes úthosszon külön el kellett lapátolni a havat, hogy időben beérjünk meg, hogy egyáltalán épségben odaérjünk. Akkoriban nem volt minden órában szünet. A tanító néni egy tízórai szünetet engedélyezett, amikor az udvarra kimehettünk a friss levegőre, és egy kis játszás is belefért még. A szünetet nem jelezte csengőszó, de délben a kápolna melletti kis harangot megkongatták. Ugyan mi, bejáró növendékek otthon ebédeltünk, de a többség, a bentlakók és az apácák ellátását saját önálló konyha biztosította a konyhás nővér vezetésével. Egy másik nővér pedig az állattartást vezette, mert sertéseket hizlaltak a konyha számára. Az egykori Vay birtokhoz tartozó szőlőterületekhez az Egyház-dűlőbe gyakran kisétáltunk, de a művelésben nem vettünk részt. Szőlőből és gyümölcsből szintén került a konyhára az étkezés kiegészítéséhez. Biztos vagyok benne, hogy a szőlőből bor is készült, de nem tudom, hogy az hogyan-miként hasznosult.

A hitoktatás természetesen hangsúlyos volt, az első áldozásra, bérmálásra gondosan felkészítettek bennünket. A zárda kápolnájában tartott vasárnapi szentmisékre kötelezően járni kellett, nekünk, bejáróknak is. A falubeliek közül is sokan idejártak, pedig már működött a gyóni katolikus templom is.

A vallástan mellett az alaptárgyakat, úgymint írás-olvasás, fogalmazás, helyesírás, beszédgyakorlat, számolás-mérés, rajzolás, jobbra az alsótagozatban, az első négy osztályban tanultuk. A földrajz ugyan szerepelt a tanmenetben, de nagyon minimális ismeretet tanítottak. A testnevelés sem volt hangsúlyos, időnként tornáztunk, de ezt meghaladóan még az egyszerű futás sem szerepelt a programban. Énekelni kizárólag egyházi énekeket tanultunk. A háztartásvezetéshez szükséges gyakorlati dolgokat, mint pl. a kézimunka, varrás, az ötödik osztálytól sajátítottuk el. A felső tagozatban természetrajzot, történelmet, magyar irodalmat, latin nyelvet is tanultunk. Az oktatásnak egyáltalán nem volt szempontja a továbbtanulásra való felkészítés.

Kevés iskolai ünnepre emlékszem, melyek szinte kizárólag az egyházi ünnepekre korlátozódtak. Ugyanakkor a Püspök Úr érkezése is ünnep volt. Ilyenkor a nővérek a vendéglátáshoz a szüleimtől kértek kölcsön egy nagyméretű szőnyeget és porcelánkészleteket, ami azért jelzi, hogy a zárdában alapvetően szerények voltak a körülmények. A szőnyeg még ma is megvan, de a porcelánokat gyakran érte ilyen-olyan baleset.

Nem volt tanévnyitó és tanévzáró ünnepség sem, az iskolakezdés és a bizonyítványosztás mindig a legegyszerűbben, osztálykörnyezetben zajlott le. Osztálykirándulásokat sem szerveztek a tanulónak, nem úgy, mint manapság. Nem volt iskolai könyvtár, énekkar, szakkör vagy irodalmi kör és sportkör sem.

1944 késő őszén egyre közelebb került Gyónhoz is a front. A karmelita nővérek úgy döntöttek, hogy a biztonságosabb kőbányai központba menekítik a növendékeiket. Az édesapám német származása és állampolgársága miatt tartani kellett attól, hogy baj lesz, ha bevonulnak az oroszok. Ezért a családukból - a szüleink döntésének megfelelően, amibe a gyerekeknek semmi beleszólása nem volt, - mi, a nővéremmel és az öcsémmel, mind a hárman kényszerűen csatlakoztunk a menekülő gyereksereghez. Rengetegen voltunk és különvonat szállított volna bennünket Kőbányára. A front helyzete azonban gyorsan változott, és csak Ócsáig jutottunk a vonattal. Ott le kellett szállnunk és gyalog folytattuk az utat Kőbányára, a Maglódi úti központba. Az út hatalmas próbatétel volt, és szinte csoda, hogy senki sem szakadt le, nem veszett el. Épségben célhoz értünk, de nem volt ennivaló, és jobb híján sütőtökkel etettek bennünket, amit azóta - mind a mai napig - nem tudok megenni. Itt éltük át Budapest ostromának nagy részét, míg az édesapánk értünk nem jött január végén. Összefogott Szabó Laci bácsival, a zárda kocsisával, akinek a gyermeke szintén velünk volt, és egy gyöngécseke ló-vontatta kocsival feljöttek Kőbányára. Tudni kell, hogy akkor minden valamire való lovat rekviráltak a katonák. Még folytak a harcok, sok lótetemet láttam a hazafelé vezető úton, és néhol az éhező emberek húsrészeket vágtak ki a lótetemekből.

Persze, itthon sem nagyon volt ennivaló, de legalább együtt volt a család. A zárdában pedig újra indult az iskolai oktatás. Zaklatott volt ez az év, nem sokat tanultunk, félévkor nem, de a tanév végén azért mégis kaptunk bizonyítványt.

Férfi tanítók 1945-ig egyáltalán nem képeztek bennünket, utána azonban ez megváltozott. Bár az emlékeim továbbra is a tanítónőinket őrzi, de a bizonyítványom Dobosy János tanító úr aláírását rögzíti. Az államosítás után, 1949-ben még nagyobb változás jött: mi voltunk a Gyóni Állami Általános Iskola „első kirajzott nyolcadikosai”. Hegyesi Sándor volt az osztályfőnökünk, de Hajnal László, Kovács Mózes gyóni tanítók is oktattak bennünket. A létszámot felerészben fiúk tették ki, az osztálytársam volt pl. Kövecses Ferenc is, aki 1956-ban Kanadába kényszerült kimenekülni.

A középiskolát a budai Gizella Királyné Leánygimnáziumban végeztem a nővéremmel együtt. Úgy tapasztaltam, hogy a Zárda-iskola elsősorban az alapszabványokat súlykolta belénk, ezzel indított útnak bennünket, mondhatni ez volt az erőssége. Ugyanakkor élönyelvet egyáltalán nem oktattak, bár mi a családban otthon sokat beszéltünk németül. Latint Kozár Gyula plébános úr tanított, de hozzá ki kellett járni a zárdából. Lányoknak-fiúknak összevont órákat tartott, mondván, hogy nem fogja kétszer elmondani ugyanazt. Mindenesetre a latinnak később nagy hasznát vettem a kertészeti egyetemi tanulmányaim során, persze a levelező oktatásban. A mi családukat is sújtó kuláklista miatt ugyanis 1953-ban nem vettek fel az egyetemre, és az érettségi után a saját kertészetünkben dolgoztam. 1956 után megszűnt a kuláklista és az 1960-as évek elején egyszer csak engedélyezték munka mellett, levelezőként az egyetemi tanulmányaimat. Félévente 1-1 hét reggeltől estig tartó intenzív fejtágító képzést kaptunk, minden mást otthon kellett elsajátítani. Nem volt könnyű, de - a Zárda-iskolából indulva - 1968-ban, dísnövénnyel szakon mégiscsak sikerült eljutnom az egyetemi diplomáig...

Lejegyezte: Valentyik Ferenc”

A hazai iskolákat 1948. június 16-án államosították, mely a gyakorlatban a nem állami iskolák és nevelő intézmények állami tulajdonba és irányításba vételét jelentette.

A Szent József Otthon mintegy három évtizedes működése értékes, egyedi fejezete a dabasi népoktatásnak. Helytörténeti megörökítésére kiváló lehetőséget kínált az 1975-ben kiadott „Tanulmányok a 700 éves Dabas történetéből” monográfia, de a szerkesztők szelektív figyelmét elkerülte ez a téma. Az adósság kései rendezésére jó megoldás az értéktári védelem, hiszen az intézmény története jelentős gyarapítója települési értéktárunk kulturális örökség kategóriájának is.

Bibliográfia

Belügyi Közlöny: Adománygyűjtési engedélyek: 1924. november 30. p. 1280; 1926. november 14. p. 807; 1929. március 3. p. 209; 1932. március 13. p. 180; 1935. október 6. p. 564; 1937. április 4. p. 215; 1938. március 13. p. 215; 1941. március 2. p. 537; 1942. február 8. p. 337; 1943. március 21. p. 570; 1944. március 12. p. 295.

Budapesti Hírlap: Az Ernst Múzeum aukciója. 1922. november 3. p. 5.

Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegye Hivatalos Lapja: A gyóni „Szent József” otthon... - növendékek szökése (Ekkert Edith 12 éves, Rózsa Margit 11 éves) – körözés. 1925. szeptember 24. p. 438.

Budapesti Hírlap: A Népjóléti Minisztérium internátusi pályázata. 1926. június 10. p. 5.

Pesti Napló: A hivatalos lapból. 1926. június 10. p. 12.

Ujság: Növendékek felvétele. 1926. június 10. p. 10.

Uj Barázda: Hadiárvák és rokkantak gyermekeinek felvétele jótékonyági intézetekbe. 1926. június 10. p. 2.

Dr. Vass József: Pályázati hirdetés. Budapesti Közlöny, 1926. június 11. pp. 2-4. (3). Ismételt közlése 12-én és 14-én.

Dr. Vass József: Hadiárvák és súlyos fokú hadirokkantak gyermekeinek állami és magánintézeti elhelyezése. Belügyi Közlöny, 1926. június 20. pp. 432-436. (435) Ismételt közlése június 27-én és július 4-én.

Budapesti Hírlap: Ezüstmise. Budapesti Hírlap, 1927. március 29. p. 6.

Budapesti Közlöny: Pályázati hirdetés. 1927. június 12. pp. 35-37. (36)

Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegye Hivatalos Lapja: Pályázati hirdetés. 1927. június 16. pp. 320-322. (321).

MTI Napi Hírek: Gyón, március 27. 1. kiadás: 1928. március 27; 10 óra – perc.

Dr. Vass József: Pályázati hirdetés. Budapesti Közlöny, 1928. június 12. pp. 3-5. (4). Ismételt közlése 13-án és 14-én.

A Szív: Szent József Otthon „Vayanum” (hirdetés). 1935. június 29. p. 11.

Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegye Hivatalos Lapja: Vármegyei támogatás: 1935. szeptember 12. p. 364. (250 P); 1938. szeptember 29. p. 470. (100 P); 1941. február 6. p. 49. (100 P); 1943. január 2. p. 2. (400 P).

Csatár István, dr. Hovhannesian Eghia, Oláh György (szerk.): Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye és Kecskemét th. jogu város adattára. Kultúra Könyvnyomdai Műintézet, Budapest, 1939. p. 64.

Czagányi László: A régió templomai és fontosabb kápolnái. In: A régió kalendáriuma. Dabas, 1994. p. 65.

Diós István - Viczián János (szerk.): Magyar Katolikus Lexikon 5. Homo-J Budapest, Szent István Társulat, Budapest, 2000. p. 784. (A Jézus Isteni Szívéről nevezett Kármelita Nővérek címszóban: gyóni gyermekotthon.)

Faludi Péter [Fendler Károly]: Egy elfeledett Kelet-kutató a század eleji Koreáról. Valóság 2000/10. pp. 66–70.

Bábel Balázs: Isten országútján. Szent István Társulat, Budapest, 2005. p. 38.

Czagányi László (szerk.): Ezer dabasi pillanat. Dabas, Pressman Nyomdaipari Bt., 2010. p. 136, 144, 145, 225, 411.

Valentyik Ferenc: Az Első Magyar Hadiárvaház. Dabasi Újság I. rész: 2013. február. p. 16; II. rész: 2013. március. p. 12.

Valentyik Ferenc: Száz éve nyitotta meg kapuit az Első Magyar Hadiárvaház. Honismeret, 2016/4. pp. 5-10.

Solymári Dániel – Pallós Tamás – Fajcsák Györgyi: A Kelet és a diplomácia művészete – Vay Péter püspök világmissziója. Szent István Társulat – Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeum, Budapest, 2022. p. 67, 68, 123, 125, 126, 284, 285, 286.

Kamlah Katalin: Emlékeim a Zárda-iskoláról. Lejegyezte: Valentyik Ferenc. Dabasi Újság, 2024. május. pp. 19-20.

Összeállította: Valentyik Ferenc